

УДК 94:82-2(075)

РЕНОВАЦІЙНА ПЕДАГОГІКА АЛКУЇНА В КОНТЕКСТІ КАРОЛІНСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Рябокін А.О.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Матеріали статті знайомлять нас низкою чинників: представники західноєвропейського чернецтва впродовж VII – IX століть у своїй діяльності розробили теоретико-практичні основи наступної університетської системи; у період Каролінгського відродження чернецтво залишалося одним із найстабільніших інститутів Церкви, здатним поєднати в нових історичних умовах освітянську спадщину попередньої античної епохи із християнським вихованням; наріжні питання про співвідношення навчання й виховання, кар'єрне зростання й духовне самовдосконалення, пошук сенсу життя, порушені в творчій спадщині Алкуїна Йоркського, гостро актуальні й сьогодні.

Ключові слова: навчання, виховання, Каролінгське відродження, ренесанс, університетська система, середньовічна освіта, реноваційна педагогіка.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти намітилася тенденція до науково-теоретичного обґрунтування витоків західноєвропейської університетської системи, зокрема монастирського виховання, що стало основою нашого дослідження: «Вся освіта сучасної Європи зародилася з ірландського монастирського сакрального знання, найяскравішим представником якого був Алкуїн Йоркський».

Аналіз досліджень і публікацій. Упродовж останніх років з'явився ряд фундаментальних праць у яких розкрито та проаналізовано важливі аспекти становлення протоуніверситетської педагогіки. Зокрема, Є. Курціус з'ясував значення діяльності перших чернечих спільнот для процесу розвитку християнської школи у IX ст.; Б. Рамм, С. Перевезенцев, А. Сидоров дослідили інтелектуальну складову європейської монастирської культури; В. Сільвестров порушив питання морального виховання дітей у середньовічних каролінгських школах; В. Уколовою розкрито зміст античної спадщини в культурі ранньосередньовічних монастирів; І. Цебрій обґрунтовано місце та роль ранньохристиянських наставників у духовно-моральній парадигмі освіти Середньовіччя. Освітньо-виховним ідеям Алкуїна Йоркського присвячені роботи В. Смірної, Н. Сидорової, Г. Кенісберга, Х. Альварсона, Д. Хегермана, Г. Пікова та ін.

На початку XXI століття до важливих аспектів досвіду протоуніверситетської освіти та місця в ній античної спадщини зверталися вчені: Н. Суворов, доводячи спадкоємність греко-римської інтелектуальної спадщини представниками єпископальних шкіл та системи Алкуїна в першу чергу; Ж. Ле Гофф, обґрунтовуючи значення монастирської освіти в процесі виховання особистості; Г. Піков, аналізуючи погляди викладацького складу вищих духовних навчальних закладів на проблеми

виникнення та становлення протоуніверситетської системи в спадщині Алкуїна Йоркського.

Проте, незважаючи на широку науково-дослідну базу з проблеми реноваційної педагогіки Алкуїна, на сьогодні залишається низка нерозв'язаних питань, зокрема: не склалося цілісного уявлення про процес навчання й виховання в каролінгських школах VIII – IX століть, не виявлено освітньо-виховного впливу спадщини Алкуїна Йоркського на розвиток вітчизняної педагогіки.

Виклад основного матеріалу. Педагогіка завжди відігравала і відіграє принципово важливу роль в історії суспільства. Сам по собі цей термін може бути названий синонімом слова «культура», бо саме педагогіка є механізмом трансляції будь-якої культури в часі і просторі. Ці «механізми» формуються зазвичай у перехідні епохи й найвищого розквіту досягають у період класичного етапу розвитку цивілізації. Як правило, історія педагогіки ділиться на етапи, що так чи інакше пов'язані саме з якимись яскравими етапами людського розвитку. Звідси, найчастіше, пропонувалися і пропонуються лише два варіанти історії педагогіки. При використанні формаційного підходу, який досі зустрічається досить часто в завуальованій формі, стверджують про педагогіку первіснообщинну або родову, рабовласницьку, феодальну, буржуазну. Цивілізаційний підхід дозволяє виділити педагогіку грецьку, римську, китайську та ін. І саме історія педагогіки свідчить, що є безліч схожих рис у розвитку педагогічних систем окремих цивілізацій.

На загальному тлі історії педагогічної думки є чітко видимі «перехідні епохи». Цим періодам парадоксально не щастить в історії саме в тому сенсі, що «жителі» наступних, «спокійних» часів визначають їх всього лише якимись містками, сходінками, завдяки яким цивілізація прямує на «чисте» місце. Свого часу намагався повернути особливу увагу до них ве-

ликий російський медієвіст Т.Н. Грановський, який назвав їх «сумними», повними «трагічної краси». У нього було пекуче бажання саме в них «почути останнє слово кожного, початкову думку зародження порядку речей». Інші дослідники згодом відзначили, що значення цих епох не лише в боротьбі двох тенденцій – низхідній і висхідній. Вони володіють і такими особливостями, як інтенсивність духовних пошуків, висока продуктивність, прагнення до максимальної деідеологізації. Як справедливо було зазначено в листуванні Н.І. Конрада і А. Тойнбі, вони є найпліднішими з усіх часів. Це так звані «вирішальні історичні етапи», коли людство в цілому або окремі його загопи вступають в критичну смугу свого існування.

У світлі вище сказаного має сенс досліджувати (на матеріалах ранньосередньовічної західноєвропейської історії) педагогічну думку цих епох. Педагогічній думці раннього Середньовіччя й досі приділяється далеко не достатня увага, ставлення до неї спрощено до краю: «Педагогічна думка перебувала в лещатах кількох релігійних догм: люди на цьому світі тільки прибульці і мандрівники, тіло людини посудину диявола; всі мирські бажання і помисли гріховні; головне завдання виховання умертвіння плоті і смирення духа. Ці погляди ворожі науці» (Педагогічна енциклопедія). В історії педагогіки середньовічна школа просто займає своє, нехай і своєрідне, місце. Досить відзначити хоча б те, що жодна шкільна система не зберігала свої позиції так довго, практично близько тисячі років, що вже говорить про її необхідність і важливість для суспільства. Свого часу відомий французький медієвіст Жак Ле Гофф вже застерігав від заміни традиційної «чорної легенди» про Середньовіччя новою «золотою легендою». Середньовічну культуру в цілому й педагогіку того часу зокрема треба спробувати зрозуміти «зсередини», в світлі її власної логіки і відповідно її часу.

Реноваційна педагогіка (від лат. /renovatio/ – оновлення, відновлення) VI – початку IX століть, яку досліджуємо, передбачала комплексну реконструкцію античного знання з метою відбору з нього тих структур, котрі гармонійно узгоджувалися з новим християнським світоглядом і відповідали запитам нового суспільства. Проблема подібної реконструкції освіти постала нагально перед молодим варварським світом, бо попередня програма християнських шкіл з її повним запереченням античного знання вже не могла задовольнити зростаючі потреби в освічених державних кадрах – політиках, юристах, економістах, будівельниках, богословах, лікарях, військових тощо [6, с. 32–81].

Християнство найкращим чином сприяло формуванню монолітних королівств у Європі з єдиним правителем на чолі відповідно до постулату: «Один бог на небі, один король

на землі.» У зв'язку з цим необхідно було, по-перше, якнайшвидше повернути на христову віру широкі маси язичницького населення, по-друге, знайти оптимальні шляхи для глобально діючої християнізації європейських язичників, котрі б стали надійною основою нових монархій. Отже, необхідно було створити нову ідеологію суспільства і цьому мала сприяти програма християнсько-релігійної школи.

Особливим етапом розвитку ранньосередньовічної Європи безсумнівно є час існування Каролінгського держави (VIII – IX ст.). Спочатку нові міста в ньому, а потім і монастирі стають центрами нової педагогіки, яку можна назвати умовно реноваційною (від терміна «Відродження»), акцент в якій робиться на особистості. Розглянемо один з її варіантів на матеріалі Каролінського Відродження, «реноваційного» процесу, що йде не на «стику» якісно відмінних один від одного історичних періодів, а всередині одного з них. Перше, що відразу ж впадає в очі як і у випадку з «Високим» Відродженням цивілізація звертається до своїх витоків. Причини звернення до них, зрозуміло, інші, їх місця в історії відрізняються, але сама по собі «реноваційна» ідея в цьому проявляється обов'язково [5, с. 68].

Подолати однобокості і схематичність цих двох підходів дослідники намагалися не раз. Так, відомий американський історик педагогіки професор Пол Монро в своїй «Історії педагогіки», не відмовляючись у цілому від формаційного підходу, намагався поєднувати його з підходом цивілізаційним і в кожному історичному періоді шукав якусь центральну ідею, що знаходилася в основі виховання. Наприклад, первісне виховання у нього є «непрогресуюче пристосування», грецьке – «пристосування прогресивне», в середні віки виховання це «дисципліна», в епоху Відродження було так зване «гуманістична освіта». Зате далі, в міру наближення до нашого часу, з'являється все більше й більше течій або напрямів: релігійний, реалістичний, натуралістичний, психологічний, природно-науковий, соціологічний і, нарешті, «еклектичний напрям теперішнього часу». Тим часом, давно вже відзначені в історії педагогічної думки окремі системи, що знаходяться в складних і неочевидно обов'язкових і міцних зв'язках із будь-якими історичними періодами або цивілізаціями [5, с. 79–82].

В історичній науці вживання терміна «відродження» в застосуванні до культури Каролінгської епохи є суперечливим, хоча відкритих дискусій із цього приводу не велось. Термін «Каролінгське відродження» (Каролінгський ренесанс) був введений зарубіжною історіографією ще в XIX столітті. Це зробили французький історик Ж. Ампер і німецький дослідник К. Бер. Підставою для цього терміна стали слова самих учасників Каролінгського Відродження Муадвіна («За стародавніми

звичаями знову повертаються звичаї людські. Знову Рим золотий, оновлений відродився для світу») і Алкуїна («Не нові Афіни створилися на франкській землі, вони набагато блискучіші, бо прославлені учительством господа Христа, перевершують всю премудрість академічних вправ») [1, с. 321-325].

Саме слово «відродження», як вже було сказано, вперше з'явилося і міцніше всього закріпилося в науці стосовно італійському культурному руху XIV – XVI ст. І якщо головною рисою італійського Ренесансу вважати світський антицерковний дух і обіг за зразками до «класичної» епохи Античності (демосфенівські Афіни і цицеронівський Рим), то про «відродження» у Каролінгів в цьому сенсі говорити неможливо, так як зразком і ідеалом для них була християнська імперія Костянтина Великого IV ст. н. е. Але, якщо «відродження» вважати просто різким і виразним культурним піднесенням після довгого культурного занепаду, коли культура звертається в пошуках зразків не до безпосередньо попередньої епохи, а через її голову до більш віддаленої, то на думку М.Л. Гаспарова, саме в такому «розширеному сенсі» термін «відродження» з повним правом можна застосувати в культурі Каролінгської епохи [3, с. 302-304].

Проти такого «перебільшеного» розуміння Каролінгського відродження виступають деякі дослідники, відводячи йому місце «відомого піднесення культури, гранично полеглого до попередніх смутних століть». Жак Ле Гофф, кажучи, що масштаби Каролінгського відродження очевидно перебільшені, зазначає, що воно, перш за все, не було новаторським; прийнята їм програма навчання була всього лише програмою колишніх церковних шкіл; культура каролінгського двору нічим не відрізнялася від культури варварських королів, а Королівська академія була чимось на зразок світської розваги. Обмеженість Каролінгського відродження була зумовлена й тим, що воно відповідало неглибоким внутрішньо аристократичним потребам вузької соціальної групи [2, с. 264-265].

Таким чином, зміст педагогіки Каролінгського відродження як поєднання античних і ранньосередньовічних ідей навчання та виховання. Показано, що ця модель передбачала комплексну реконструкцію античного знання з метою відбору з нього тих структур, котрі гармонійно узгоджувалися з новим

християнським світоглядом і відповідали запитам нового суспільства. Проблема подібної реконструкції освіти постала нагально перед молодим варварським світом, бо попередня програма християнських шкіл з її повним запереченням античного знання вже не могла задовольнити зростаючі потреби в освічених державних кадрах – політиках, юристах, економістах, будівельниках, богословах, лікарях, військових тощо.

Внесок Алкуїна у становлення середньовічної освіти та виникнення університетської системи. Визначено, що Алкуїн створив ряд навчальних посібників – підручники з граматики, риторики, діалектики, збірник задач з арифметики та інші. Цими роботами користувалися у школах до кінця Середніх віків. Написані вони у звичній для тих часів формі діалогу – від простих понять та висловлення думок учнів, які мусили їх заучувати, до філософських узагальнень. Духовенство ж мало певними світськими знаннями, навичками управління, господарювання, кадри же світської організації треба було ще створювати. Це і визначило спрямованість культурної політики Каролінгів, починаючи, як мінімум з Карла Мартелла, діда Карла Великого. Показано, що всі школи в монархії Карла Великого можна розділити на дві групи. До першої групи можна віднести зразкові школи, які були своєрідними вищими навчальними закладами. Це три школи: палацова, Турська і Фульдська. Вони були для окремих здібних учнів з єпископських і монастирських шкіл завершальним етапом навчання. До іншої групи можна віднести єпископські та монастирські школи. Вони перебували під безпосереднім контролем єпископів чи аббатів монастирів. Вони призначали шкільних викладачів з магістром на чолі.

Вплив Каролінгського відродження на культуру Високого Ренесансу; визначено, що не випадково імперію Карла Великого ще в XIX столітті вперше пов'язали з Відродженням. Люди тоді думали повільніше, спокійніше, а звідси – часто точніше. Каролінгське відродження часів Карла Великого з його книжковою графікою, книжковою мініатюрою, з відродженням скрипторіїв, де переписувалися книги, з насадженням освіти, з відновленням доріг, створенням придворної Академії, звичайно ж, це прообраз майбутнього європейського Відродження. Це великою мірою – результат розвитку ідей в певному історичному контексті.

Список літератури:

1. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII ст.) / Ададуров В. – Львів: Видавництво УКУ, 2002. – 412 с.
2. Алкуин. Загадки 1, 2 / Алкуин // Памятники средневековой латинской литературы IV – IX веков [ред. М. Е. Грабарь-Пассек и М. Л. Гаспаров]; [пер. с лат. Б. И. Ярхо]. – М.: Наука, 1970. – С. 264-265.
3. Алкуин. Разговор об истинной философии / Алкуин // Антология педагогической мысли христианского Средневековья: [пособие для учащихся педагогич. колледжей и студентов вузов]: в 2-х т. / [сост., ст. к разделам и коммент. В. Г. Безрогова, О. И. Варьяш]. – М.: АО Аспект Пресс, 1994. – . – (Серия «История педагогики»). – Т. 1. – 1994. – С. 302-304.
4. Курціус Е. Європейська література і латинське середньовіччя / Курціус Е. – Львів: Літопис, 2007. – 752 с.
5. Ле Гофф Ж. Рождение Европы / Ле Гофф Ж. – Санкт-Петербург: Александрия, 2008. – 398 с.
6. Пиков Г. Г. Реновационная педагогика Каролингского Возрождения и педагогические идеи Алкуина / Геннадий Геннадиевич Пиков // История и социология культуры: сб. науч. трудов / отв. ред. Ю. С. Худяков. – Новосибирск: НГУ, 2000. – Вып. 1. – С. 32-81.

Рябокоть А.А.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко

РЕНОВАЦИОННЫЕ ПЕДАГОГИКА АЛКУИНА В КОНТЕКСТЕ КАРОЛИНГСКОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ

Аннотация

Материалы статьи знакомят нас рядом факторов: 1) представители западноевропейского монашества в течение VII – IX веков в своей деятельности разработали теоретико-практические основы последующей университетской системы; 2) в период Каролингского возрождения монашество оставалось одним из самых институтов Церкви, способным объединить в новых исторических условиях образовательную наследие предыдущей античной эпохи с христианским воспитанием; 3) краеугольные вопросы о соотношении обучения и воспитания, карьерный рост и духовное самосовершенствование, поиск смысла жизни, затронутые в творческом наследии Алкуина Йоркского, остро актуальны и сегодня.

Ключевые слова: обучение, воспитание, Каролингское возрождение, ренессанс, университетская система, средневековое образование, реновационные педагогика.

Ryabokin A.A.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

RENOVATION PEDAGOGY OF ALKUINE IN THE CONTEXT OF CARROLL'S REVIVAL

Summary

The material of the article introduces us to a number of factors: 1) representatives of Western European monasticism during the 7th and 9th centuries in their work have developed theoretical and practical foundations of the next university system; 2) During the period of the Carolingian Revival, monasticism remained one of the most stable institutions of the Church, capable of combining the educational heritage of the previous antiquity with the Christian upbringing in the new historical conditions; 3) the crucial questions about the correlation of education and education, career growth and spiritual self-improvement, the search for the meaning of life, raised in the creative heritage of Alcus the New York, are also urgent today.

Keywords: education, education, Carolingian revival, renaissance, university system, medieval education, renovating pedagogy.